

Fenákel Judit

Archívum

Manheim Orsolya visszaemlékezéseiből

Mi egy kocsival és egy vak lóval jöttünk át a határon egészen Győrig. Ott kaptunk a Jointtól valami segélycsomagot és azt a tanácsot, hogy Pesten jelentkezzünk a Síp utcában. Arra már nem emlékszem, hogy jutottunk el Pestig. Anyám mindig járt nagyapám testvérét, Móric bácsiékát próbálta felkutatni, de a Duna-parti házat, amiben valamikor laktak, lebombázták, a zsidók szervezetében pedig senki se tudott róluk. Ez volt szegény anyám első csalódása.

Ő valahogy úgy képzelte, és persze én is a gyerekeszemmel, hogy az elszakadt filmet egyszerűen össze kell ragasztani. Vagyis az életünk ott folytatódik majd, ahol egy erőszakos természeti katasztrófa miatt abbamaradt. A katasztrófa elmúlt, mint egy súlyos földrengés, mi pedig visszabújunk a régi ruhánkba, visszaköltözünk a régi lakásunkba, kinyitjuk a boltot, és gyertyát gyújtunk pénteken este, ahogy azelőtt is minden pénteken tettük.

Csak hogy Móric bácsiék háromemeletes Duna-parti palotája helyén egy bombatölcsért találtunk. Ami rádöbbenette anyámat, hogy még más változásokra is elkészülhetünk. Előfordulhat, hogy semmi se lesz úgy, mint régen. Akkor viszont hogy lesz?

A vonatok már jártak. Nem lehetett tudni, mikor és hova. De mozogtak, pöfékeltek, eresztették a gőzt. Egy olajtartály tetején utaztunk Várkonyig. Anyám markolta a karomat, belevájta a körmét, nehogy leessek. Hetekig viseltem a körme nyomát. Valahol az alföld közepén, se állomás, se bakterház, hirtelen akkorát fékezett a vonat, hogy elharaptam a nyelvem, anyám meg elejtette azt a kis motyót, amit Győr óta szorongatott. Sose tudtam meg, mi volt benne. Nagy lárma, visongás, valaki segítségért kiabált. Egy fiú az egyik kocsis lépcsőjén talált magának helyet, aztán elbóbiskolt, elengedte a kapaszkodót, és lerepült a lépcsőről. Ott feküdt a töltség aljában kimeredt szemmel. Neki már nem kel-

lett segítség. Fásultan néztem. Se félelmet, se iszonyodást nem éreztem. Addigra már annyit rettegtem, annyiszor dobbant meg a szívem, hogy most vége, nem maradt már hely bennem a félelemnek. Egy ember meghalt, istenem, nem olyan nagy veszteség. És ha én leszek a következő? Nem érdekelt. A háború olyan nagyüzemi szériában termelte a halált, a futószalag végén annyi holttest volt a készáru, hogy fel se fogtam, mi történik körülöttem. Csak ülni szerettem volna. Egy hokedlin vagy kissámlin, akár a földön. Leülni végre.

És aztán a második csalódás.

Várkony majdnem olyan volt, mint régen. Csak az állomást érte bombatalálat, és a hidat robbantották fel a németek. Anyám megölelt, és azt mondta, most már minden rendben lesz.

Becsöngettünk Feldmann nagyapáék lakásába. És mint régen, Juci néni nyitott ajtót. Anyu borult volna a nyakába, hisz Juci néni már akkor a családhoz tartozott, amikor ő megszületett. Juci néni volt az előszoba, rajta át vitt az út szebbik nagyanyámhoz. De most nem vitt az út sehova. Juci néni széles terpeszben állt a küszöbön, elfogta előlünk az ajtót, de még a kezét is a szája elé kapta rémülten. Nem, mondta, a naccságáék nincsenek itthon. Ide nem jött se a Feldmann úr, se a Feldman-né naccsága. Azt beláthatja, Évike, hogy itt három család lakik, azokat nem lehet csak úgy kitenni. Nekem itt hivatalosan ki van utalva egy szoba és a Fülöpéknek is egy meg a Bonyhádi úrnak a harmadik. Az ebédlő közös, így intézkedett a hivatal. Arra senki se számított, hogy Évikéék még vissza... Kicsit a szájára ütött, ezt mégse kellett volna mondania, de amúgy hajthatatlan maradt.

Tusnádnak nem volt vasútállomása, a vonat elkanyarodott Várkonynál. Aki Tusnádra igyekezett, annak taxit vagy kocsit kellett fogadnia. Ha egyikre sem telt, mehetett gyalog. Apu annak ide-

jén, mikor megszökött a gimnáziumból, gyalog tette meg a 7 kilométeres utat. Legtöbbször ott ácsorgott valamelyik kocsival bíró tusnádi ember az állomáson, az ő szekerére fel lehetett kéredzkedni. Most is ránk ismert egy öreg tusnádi paraszt, jöjjenek csak, Manheimné asszony, van itt hely, jószágot hoztam be a városba, most meg üresen mennek vissza. Ettől az embertől tudtuk meg, hogy a házunk leégett azon az egyetlen háborús napon, amelyiken az oroszok, akár a nyári vihar, átvonultak a falun. Pontosan nem lehetett kinyomozni, mi történt, az biztos, hogy a falu egyetlen emeletes házába jó sok katona befért, hogy aztán ők raktak tüzet, amit ellefejtettek eloltani, mert hajnalban nagy

lármával tovább is álltak, vagy mi történt, de mire a tusnádiak észbe kaptak, lángolt az egész mindenség, hiába hordták vödörrel a vizet, a tűz gyorsabb volt, mint az alkalmi tűzoltók, nem maradt a Manheim Pista szép emeletes házából csak két feketére égett oldalfal, utóbb az is összeomlott, hisz nem tartotta semmi. A harmadik ütés. Anyámnak, ezt, látja, sose felejttem el, még az arca se rándult meg. Úgy fogadta a házunk pusztulásának hírért, mintha a cselédlány jelentette volna, hogy összetört egy poharat. Volt, nincs.

Akkor megyünk nagyanyádékhoz, mondta később. Majd összeszorulunk. Csakhogy Manheim nagyanyámék házában is mások laktak.

Levelek

Részlet Manheim Sándor leveléből

...sem a hely, sem az idő nem volt alkalmas, hogy a kérdésedre válaszoljak, és őszintén szólva, ott, a szépséges Duna-parton, ahogy a hotel teraszáról elnéztem a korzózó embereket, kedvem se volt belemélyedni az emlékekbe, mert azok bizony csúf emlékek, elszorítják az ember torkát, és belecsavarznak a beleibe, én pedig öregember vagyok, szándékosan nem keresem a bajt. Egyszerű önvédelem ez, majd te is megismered, ha utoléred az én koroamat.

Azóta persze sokat gondolkoztam, és úgy döntöttem, hogy ha téged izgatnak azok az évek, amiket már mindenki ellefejtett Magyarországon, legalábbis nekem az volt a benyomásom, hogy ilyen régi dolgokkal senki se foglalkozik, de ha te vagy a kivétel, akkor mégiscsak megpróbálom kiásni magamból az akkori eseményeket, és azt is, amit én gondoltam róluk.

Tudod, veled együtt én is a pokolból szabadultam, most látom, milyen frázis ez a pokol, milyen színpadias kifejezés, ami a mostani embereknek nem jelent semmit. De hát kell valami egyezményes szó, nem mondhatom el minden alkalommal az egész kálváriámat, te sem mondhatod el meg a többi túlélő sem, ezért kitaláltunk bizonyos szavakat, amikor azokra az időkre utalnak, csak hogy ezek a kitalálás pillanatában már le is sülyednek a köz-

helyek alvilágába. Elnézést, ez is az öregséghez tartozik, hogy szétfutnak a gondolataim, szószátyár lettem, pedig régebben inkább hallgatag voltam.

Én viszonylag egészségesen jöttem vissza Budapestre, negyvennégy kiló voltam, de nem kaptam tifuszt, mint annyian, persze megfagyott a lábam, és kezdtek a fogaim kihullani, de azért felejthetetlen eufóriában éltem legalább két-három napig, már csak attól, hogy szabadon járhalok a pesti utcákon, nem kísér fegyveres őr, nem kell egyszerre lépni, és nótázni, és összevágni a fagyott bokámat, hogy tizedes úrnak alázatosan jelentem. Keresem a rokonokat, a régi barátokat, persze senki se volt ott, ahol azelőtt, mindenki után nyomozni kellett, és ha nagy nehezen megtaláltam a címet, kiderült, hogy azon a címen már senki sincs az enyéim közül. A szüleimről se tudtam felvilágosítást szerezni, Tusnád mindig messze esett Pesttől, de most, abban a közlekedés nélküli országban kizuhant a világból, mintha lesöpörték volna a földgolyóról. Összeszedtem magam, és négy nap alatt levergődtem Tusnádra, ahol Strasszer Samun kívül senki más rokont nem találtam. Még reménykedtünk, ő is, én is, hogy a mieink mind hazajutnak.

Samu már olyan intézkedő ember volt Tusnádon, pontosan nem ismertem a beosztását, de azt lát-

tam, hogy hatalom van a kezében. Engem is kapacitált, hogy álljak be rendőrnek, az ilyenekre, akik visszajöttek a túlvilágról, nagy szüksége van az új rendnek. Azt vele együtt én se tudtam elképzelni, hogy ezen a szétesett, részben tönkroombolt, részben szétlopkodott, hidak és vasút nélküli Magyarországon egyhamar szükség lenne zenészekre, szóval, arra el voltam szánva, hogy valami egészen mást kell csinálnom, mint a régi életemben, ha magamat és a szüleimet el akarom tartani. (Hinni akartam, és hittem is, hogy nem csak magamat.) De hát beállni rendőrnek? Az én alkatommal, az én természetemmel? Nekem a rendőr, vagy inkább a csendőr az a szép szál pirosposztagás legény volt, akinek elhasadt a puskatusa, mikor engem ütött vele. Fel tudnám én emelni azt a puskatust? Képes lennék ütni vele? Mondjuk, egy fegyvertelen embert, akinek egyetlen védekezése, hogy kezét az arca elé tartja. Elképzelttem a jelenetet, magamat a negyvennégy kilométerrel, ahogy a puszkát meglódtatom, a beesett, csontra száradt képemet, ahogy eltátott szájamból kitör az üvöltés, te rohadt disznó, te rühös kutya, és olyan abszurdnak találtam, hogy kitört belőlem a röhögés. Samu persze megsértődött, és azt mondta, nem tudom, mi a fenét röhögysz ezen.

És bizony neki is igaza volt. Nem tudom, mi a fenét röhögtem azon, hogy beállhatnék rendőrnek.

Te már nyilván nem emlékszel Etus nagynénédjé férjére, szegény Spitzer Imrére. Nahát, ennek a Spitzer Imrének, akivel egy alakulatnál szolgáltam, volt egy mestere a várkonyi kendergyárban, Schuszter úrnak hívták. Ez a Schuszter már ott a gyárban is szeretett keresztbe tenni a zsidó fiúknak, Imrére különösen haragudott, mert az volt a rögeszméje, hogy a zsidók mind kriplik, másra se jók, mint csalásra, seftelésre, és adta sorban a munkát, amihez fizikai erő kellett. A Freund Jóska, az tény-

leg gyöngéfájú volt, sérvet kapott az erőltetéstől, meg is operálták, és Schuszter úrnak ez volt a legnagyobb boldogsága. De Imrével nem bírt, mert az a malomkövet is felemelte, még a szíve se vert gyorsabban tőle. Rettenetes fizikuma volt Imrének, ráadásul, hogy még ebben is rációfoljon a Schuszterre, semmi érzéke a sefthez. Na, ezzel az emberrel nem a kendergyárban találkozott utoljára szegény Imre. Amilyen pechvogel volt, odatették fölénk parancsnoknak a munkaszolgálatban. Aztán, mikor Etus nénéd teleírt egy levelezőlapot az apró betűivel, jól besűrítette, minél több férjen arra a rohadt papírra, akkor Schuszter úr az Imrét kiköttette. Mert ki akarta játszani a hadicenzúrát. Az Etus biztosan rejtjelezett dolgokat írt a bolha betűivel, a zsidó istenit a fajtájának, és titkos információkat akart az ura tudomására hozni. Mikor Imre elájult, és hiába öntötték pofán jeges vízzel, és jelentették a parancsnoknak, hogy mindjárt meghal, akkor a Schuszter azt mondta, tanuld meg, Kohn – mert mindenkit így becézett a században –, a zsidó nem hal meg, a zsidó megdöglik. De nem volt olyan szerencséje szegény Imrének, hogy megdögöljön. Még el kellett vonszolnia magát Mauthausenig, hogy végleg kinyírják. Az a Kohn, aki jelentette Schuszternek, hogy Imre nem éli túl a második vödör jeges vizet, én voltam. És ezek után ez a Schuszter lett a kendergyár első munkásigazgatója. Én pedig hiába jártattam a szám, hogy ez egy megveszekedett nyilas, addigra a tanúk mind elpatkoltak, vagy kimentek Palesztinába, szóval magamra maradtam. De ha rajtan akkor egyenruha van, nem egy ócska tweedzakó, akkor én törvényesen, érted? – tör-vé-nye-sen hülyére verem ezt a Schusztert, és nem gyárat igazgatni, de kapálni se tud attól kezdve. Így viszont csak egy tweedzakós civil voltam, ha belemászok a képébe, azt úgy hívják: önbíráskodás.

• • •

Drága Nagybácsi Asszonyom

Nem akarom önt áztatni, ezért kötelességemnek érzem közölni, hogy kedves jó barátom, az ön férje, Manheim István alsótusnádi lakos 1945. március 12-én Kőszegen a téglagyárban végelgyengülésben elhunyt. Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy

halálával bennem is milyen űrt hagyott, és szeretném őszinte részvételem szeretett feleségének és kislányának leróni. Századom, a 116/Vép 199 tagjából 8-an vagyunk életben, és kívánságára készséggel adom meg hazatért bajtársaim címét, hogy esetleg velük is kapcsolatot keressen.

Fájdalmát enyhítendő írom le, hogy Pista elke-

rülte a legrosszabbat, ami még Kőszegről való deportálásunk után következett.

Végtelenül sajnálom, Nagyságos asszonyom, hogy ilyen kegyetlen hírt kell Önnel közölnöm, ezért bocsásson meg nekem, de nem tudom és nem akarom Önt félrevezetni.

Bp., 1945. október 26.

Kezeit csókolja
Gruber Tamás
Budapest, Kálmán u. 9.

Életben maradt bajtársaim:

Dr. Koch Imre ügyvéd – Debrecen
Reich Péter gabonakereskedő – Debrecen
Kókai Jenő gazdálkodó – Domány
(Bács-Kiskun megye)
Hollán Frigyes bádogos – Szarvas
Lázár Jenő kereskedő – Hajdúszoboszló
Klein János cipész – Gyula
Dr. Pilcher Imre orvos – Budapest

Tisztelt Manheimné Évike!

Bajtársam és barátom, Gruber Tamás jelezte, hogy fel fog engem keresni levelével, ami meg is történt folyó hó 14-én, melyre postafordultával válaszolok. Pista, Manheim István, nekem legjobb bajtársam volt, egy barakkban aludtunk, és próbáltuk egymást erősíteni a nehéz hónapokban. Én Pistát próbáltam rábeszélni, hogy ne koplaljon, egyen meg minden ételt, amit szerezni tudunk, még a fűvet is, mert nem lesz semmi ereje, ami be is következett. Én a finnyáságát hibáztatom, hogy inkább nem evett, fájlalta a gyomrát, hogy ő nem bír fűvel, fagyökérral táplálkozni, mint mink, akik bizony ezt tettük. Még este kiment a latrinára, hogy hányni kell neki, és hasmenése is volt, és reggel hiába kerestem, csak az üres priccset találtam. Maradt utána egy egész jó bőrkabát, azt egy fiatal bajtársunknak adtam, mert neki semmi felsőruhája nem volt. Ezeket tudom közölni sajnálattal, tisztelt Évike,

tisztelettel:
Klein János

1945. november 19.

